

Bilder fra dypet av historiens skygger

BOKOMTALE: Oversettelsen av Walter Benjamins skrifter aktualiserer ikke bare spørsmål som den tyske kritikeren selv stilte til filosofien og kunsten, men gir oss også den beste anledning til å lese et originalt utvalg av hans tekster.

Av Dag T. Andersson, professor emeritus i filosofi ved Universitetet i Tromsø

Det må kunne kalles en begivenhet når Vidarforlaget høsten 2014 har kunnet legge fram et større utvalg av Walter Benjamins skrifter. Bind I er på 522 sider og bind II på 364. Og det er et gedigent utvalg vi har fått. Utgiverne har gitt oss en tekstsamling der de aller fleste av Benjamins mest sentrale arbeider er med: «Om historiebegrepet», «Kunstverket i reproduksjonsalderen», de store litterære essayene om Goethe, Kafka, Proust, Brecht og Baudelaire, samt essayet om Nikolaj Leskov, «Fortelleren». Vi får også essayet om surrealismen og den tidlige teksten «Om språket generelt og om språket til menneskene».

Benjamins konvolutter

Særlig velkomment er det at tre såkalte konvolutter fra Benjamins store, uavsluttede «hovedverk», *Passasje-verket*, er tatt med. I *Passasje-verket* vil Benjamin framstille Paris på 1900-tallet som det

stedet der det modernes «urhistorie» blir synlig. De tre konvoluttene som er valgt ut, behandler grunntemaer i Benjamins filosofiske estetikk og historiefilosofi: moten, samleren og teorien om framskritt.

Moten er et historiefilosofisk interessant fenomen. «Når filosofene viser en brennende interesse for moten», skriver Benjamin, «skyldes det dens usedvanlige evne til å foregripe.» Også kunsten kan foregripe, men «likevel er moten langt på vei en mer konstant, mer presis kontakt med de kommende tings kraft» (*Skrifter i utvalg I*, s.85).

I et samfunn der ting blir gjort til varer, redder samleren dem fra nyttens trussel. «Det avgjørende når man samler, er at objektet blir løsrevet fra alle sine opprinnelige funksjoner for å tre inn i et rettest mulig forhold til gjenstander av samme slag. Det er nyttens diametrale motpol» (*Skrifter i utvalg I*, s. 113). Benjamin var selv samler. Hans samling barnebøker og eldre leketøy, som heldigvis er blitt bevart for ettertiden, er av svært stor verdi. Med et utvalg skrifter fra et så mangfoldig og omfattende forfatterskap som Benjamins, er det lett at tanken melder seg om hva som også eller i stedet kunne ha vært med. Om så noe skulle kunne sies å være savnet i dette utvalget, måtte det nettopp være en tekst eller to til temaet barnelitteratur og leketøy, for eksempel «Alte Kinderbücher», «Aussicht ins Kinderbuch», «Altes Spielzeug» eller «Kulturgeschichte des Spielzeugs». Det barnlige perspektiv på verden og historien er et grunnmotiv i Benjamins filosofi. En nålevende filosof som viderefører dette perspektivet i sin filosofi er Giorgio Agamben, for eksempel i *Infanzia e storia. Distruzione dell' esperienza e origine della storia* fra 1978.

Kritikken av idéen om historisk framskritt utgjør et sentrum i Benjamins historiefilosofi. Tydeligst formulerer han sitt kritiske blikk på historien ved å se den i perspektiv fra bildet av historiens engel i de historiefilosofiske tesene, «Om historiebegrepet»: «Der vi ser en rekke hendelser, ser den én eneste katastrofe som uopphørlig slynger ruin på ruin for dens føtter» (*Skrifter i utvalg II*, s. 184). Kanskje kan vi med de oversatte delene av *Passasje-verket* se begynnelsen på en etter hvert fullstendig oversettelse av dette storverket.

Fruktbart perspektiv

Det er flere ting å si til at utgiverne har valgt å ordne Benjamins tekster i «omvendt» rekkefølge, det vil si å begynne bind I med de siste arbeidene Benjamin skrev. Men dermed kan utdraget fra *Passasje-verket* bli inngangen til å lese Benjamin, og nettopp det kan gi et fruktbart perspektiv på forfatterskapet og den videre lesning. Dette gjelder ikke minst om vi leser ham i lys av hva han ser som *Passasje-verkets* «pedagogiske oppgave»: «å oppdra det bildeskapende mediet i oss til det å se stereoskopisk og dimensjonalt ned i dypet av historiens skygger» (*Skrifter i utvalg I*, s. 128) Å avdekke en skjult og glemt billedverden i det forgangne, er et hovedanliggende i Benjamins filosofi. Til grunn ligger et redningsmotiv. Fortiden gjemmer et betydningspotensial som kan gi oss et blikk på historien som bryter med framskrittsideen og som kan bringe den «katastrofale» historiens gang til opphør. Erindringsbilder og drømmebilder kan avdekke oversett og forsømt betydning. Ikke minst barokkens og romantikkens billedverden er rikholdige kilder, slik også Proust og Kafka er det. Og det er en rik billedverden som møter oss i Benjamins eget forfatterskap.

Selvsagt kan dette forfatterskapet leses både forlengs og baklengs, men Benjamin bør, som det da også sies i Arild Linnebergs og Janne Sunds innledning, leses «på kryss og tvers». Benjamins tenke- og skriveform er diskontinuerlig. Hans særegne språklige uttrykksform er nærmere billedligheten i kunst og litteratur enn den akademiske filosofiens begrepspråk.

Nettopp den billedlige uttrykksformen kan vise til og ta vare på betydningssjikt i språket som begrepspråket ikke har blikk for. Ut fra sitt språkfilosofiske grunnsyn utarbeidet Benjamin sin egen spesielle skrivegenre, en dikterisk-filosofisk kortform som han kalte «tankebilder» (*Denkbilder*). Inspirasjon fant han i den avantgardistiske kunstens montasjeprinsipp. I *Passasje-verket* sier han: «Metoden i dette arbeidet: litterær montasje. Jeg har intet å si. Bare å vise» (*Skrifter i utvalg I*, s. 131). Utgiverne av *Skrifter i utvalg* skal ha honnør for at et godt utvalg av tankebildene er tatt med: «Mat»; «Den destruktive karakter»; «Nordisk sjø» (fra Benjamins reise langs norskekysten i 1930); «Jeg pakker ut mitt bibliotek»; «Den avslørte påskeharen eller kunsten å gjemme»; «Hasjij i Marseille» og «Kriminalromaner, på reise». I den siste teksten nevner Benjamin Sven Elvestad, en av hans favoritter i genren, ved siden av Georges Simenon.

Konsekvent utidssvarende

I innledningen til utvalget vises det til at Benjamins forfatterskap er blitt utsatt for motesvingninger og at han endog i klisjémakernes hender selv er blitt gjort til klisjé. Og i perioder har nok Benjamin «selv» kunnet komme i bakgrunnen for utfoldelse av akademiske trender, ikke minst innenfor litteraturvitenskapen. Debattene på 60- og 70-tallet om i hvilken grad og på hvilken måte Benjamin var «marxist» bidro heller ikke til at hans sentrale anliggender fikk komme til orde. Forfatterne av innledningen framhever at de med utvalget av Benjamins skrifter «vil gjenoppvekke ham i nye gevanter» (*Skrifter i utvalg I*, side 23). Det er ikke helt innlysende hva dette uttrykket betyr for presentasjonen og lesningen av Benjamins tekster. Det framtrer imidlertid som noe underlig å se interessen for Benjamin som så sterkt preget av klisjéer og moteretninger at han i dag følgelig må reddes fra denne skjebnen. Når vi ser på litteraturen om Benjamin de siste 25–30 årene, finner vi en lang rekke seriøse, originale og tankevekkende studier i hans forfatterskap, på flere språk og ut fra mange ulike innfallsvinkler: filosofiske, litteraturvitenskapelige, kunstteoretiske, og medieteoretiske – det er ikke mote og klisjéer som dominerer.

Det er også verdt å nevne at etter at *Passasje-verket* ble oversatt til italiensk i 2000, har Benjamins *Opere Complete* kommet i åtte bind fra 2001 til 2014. I USA har Howard Eiland og Michael W. Jennings redigert *Selected Writings* i fire store bind, fra 1996 til 2003.

Slik føyer *Skrifter i samling I-II* seg på en meningsfull måte inn i en rekke betydelige Benjamin-utgivelser. Bøkene gir oss den beste anledning til å lese et både representativt og originalt innbydende utvalg av Benjamins tekster. Og innbydende er også bøkene i seg selv, med et velegnet format og med sine svært leservennlige tekstsider. Benjamin kommer her leseren inspirerende i møte – helt uten gevanter.

Utgivelsen av dette rikholdige utvalget Benjamin-skrifter aktualiserer spørsmål Benjamin selv stiller til filosofiens og kunstens plass i den samtidige kulturen og dens intellektuelle liv. Benjamins skrifter ble i det vesentlige skrevet under svært kritiske historiske og politiske forhold. De siste syv år av livet levde Benjamin i påtvunget eksil, med svært begrensede muligheter for å få trykt sine arbeider.

LES OGSÅ: [Walter Benjamin: Et virksomt eksempel](#)

«Det finnes en overlevering som er katastrofen», sier Benjamin i *Passasje-verket*. Å bli tatt opp i «kulturarven» betyr ikke å bli reddet. Oppgaven, sier Benjamin, er å «avtvinge overleveringen fra konformismen, som er i ferd med å overmanne den» (*Skrifter i utvalg I*, s. 181-182). Aktualitet får Benjamins skrifter ved å være konsekvent utidssvarende. Ingen som bedriver Benjamin-eksegese, sier Jean-Michel Palmier i sin store, innsiktsfulle bok om Benjamin,¹ kan fri seg fra dårlig samvittighet overfor å være med på å hente Benjamin inn i en kultur som han selv ville sprengte i luften. Møtet med Benjamin, skriver Palmier, er «en enestående hendelse rettet mot den ensomme leser.» Vi kan ikke, sier han med en formulering han henter fra Philippe Ivernel, lese Benjamin uten et «bankende hjerte».

Variierende oversettelse

Oversetteren står overfor en svært krevende oppgave når Benjamins tekst skal gis norsk språkform. Slektskapet mellom tysk og norsk kan med fordel utnyttes, uten at det alltid gjøres, men Benjamins uttrykksform og setningsbygning stiller enhver oversetter alvorlig på prøve. Den som har gjort forsøk med å oversette Benjamin, kan også ha erfart at ordvalget hans noen ganger er slik at nyere ordbøker ikke duger og at en må gå til Jacob og Wilhelm Grimms *Deutsches Wörterbuch* for å enten å finne ordet eller den betydning Benjamin vil formidle.

Med så mange tekster som *Skrifter i utvalg* inneholder, er det forståelig at flere oversettere har bidratt. Det må medføre at utgivelsen samlet sett får et noe ujevnt preg. At stil og uttrykksform hos oversetterne varierer noe, hører med til saken selv og kan endog i noen tilfeller tjene originaltekstene. Men her er tilfeller hvor det er vanskelig å se hvorfor oversetteren har valgt ikke å følge ordlyden i originalteksten, men i stedet har skrevet om eller tolket slik at hva Benjamin sier er blitt svekket i presisjon. For noen av de sentrale essayene, som «Om historiebegrepet», Kafka-essayet – og særlig essayet om Proust, gjelder det at Torodd Karlsten i sin oversettelse fra 1975, til tross for noen uheldige valg han gjør, bedre har lyktes med å ta vare på den særegne stoffligheten i det språklige uttrykk som er så karakteristisk for Benjamin. Karlsten tar også gjennomgående bedre vare på de mange nyanser og språklige variasjoner hos Benjamin. Hva Rolf Tiedemann ser som karakteristisk for Benjamins sene stil, gjelder også langt på vei for de andre delene av forfatterskapet: Den nøkterne framstilling av det spesielle, en lakonisk stil av høy kompleksitet.

Billedlige brudd

Én ting er at poeng i originalteksten blir svekket av en merkverdighet i oversettelsen, som i det lille stykket om påskeharen, der *Ostermontag* blir til «påskemorgen», men direkte skjemmende er det når Benjamins egen billedbruk blir brutt og meningssammenhengen alvorlig forstyrret. I første del av Proust-essayet bruker Benjamin vevekunsten som bilde på erindring og glemsel og henviser til Penelopes verk ved vevstolen. Han minner også i samme passasje om det klassiske bildet av tekst som vev. Her går oversetteren over til å bruke skrivemaskinarbeid (?) som bilde, slik at i stedet for å følge Benjamin som holder på vev-bildet og taler om erindringen som innslag og glemselen som renning, får vi «anslag» og «notatpapir» (!), for det tyske *Einschlag* og *Zettel*. Det er uforståelig og sterkt å beklage at et tilfelle som dette ikke er blitt korrigert. En titt på Karlstens oversettelse kunne ha vært til hjelp.

Vellykkede nyoversettelser skal også nevnes og framheves bør essayet om Leskov, «Fortelleren» og «Nordisk sjø». Her kommer Benjamins språkform til sin rett.

Benjamin oversatte Baudelaire og Proust, Aragon og St.-J. Perse. Han fant en livslang glede i å oversette. Det betydelige utvalget vi nå har fått med Benjamin på norsk gir også anledning til å gruble videre over hva han sier om språk og oversettelse i «Oversetterens oppgave», skrevet som innledning til oversettelsen av Baudelaires «Tableaux parisien». Oversettelse ser Benjamin som uttrykk for det innerste forhold språkene imellom. Originalteksten får et videre liv i og med at den forandres:

For slik tonen og betydningen til de store diktverkene fullstendig forandres med historien, slik forandrer også oversettelsens morsmål seg. Ja, selv om dikterordet overlever i sitt eget språk, er selv den største oversettelse bestemt til å inngå i sitt eget språks vekst og til slutt slukes av dets fornyelse. Men så fjern er den fra å være en døv jevnføring av to avdøde språk, at det blant alle former nettopp er oversettelsen gitt å merke det fremmede ordets ettermodning på det egne ordets fødselsveer. (*Skrifter i utvalg II*, s. 277-278).

Noter

¹ *Walter Benjamin. Le chiffonier, l'Ange et le Petit Bossus. Esthétique et politique chez Walter Benjamin*, Edition Kliencksieck 2006

//

//]]]]> //]]>

Bok: Skrifter i utvalg I og II – Walter Benjamin